

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Σλαβικοί λαοί στα Βαλκάνια, 15ος-18ος αι.

Ενότητα 1: Έννοιες: Βαλκάνια, Σλάβοι

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Βαλκανική Χερσόνησος.....	5
3.1 Βαλκάνια: μια πολιτισμική περιοχή;.....	6
4. Σλαβικές γλώσσες, σλαβικοί λαοί	8
4.1 Σλάβοι: χρήση του όρου.....	8
4.2 Αρχαίοι σλαβικοί λαοί	9
4.3 Σε αναζήτηση της «αρχικής κοιτίδας»	9
4.4 Ονόματα και λαοί.....	10
5. Η τομή της σλαβικής εγκατάστασης	11
5.1 Σύγχρονα κράτη	11
6. Επιλεγμένη βιβλιογραφία	13

1. Στόχοι ενότητας

Η ενότητα είναι αφιερωμένη στις θεμελιώδεις εννοιακές κατηγορίες του μαθήματος, δηλαδή στο τι εννοούμε με τους όρους «σλαβικοί λαοί» και «Βαλκάνια», καθώς και στη σημασία που είχε η εγκατάσταση των Σλάβων για την ιστορία της Βαλκανικής Χερσονήσου.

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Βαλκανική Χερσόνησος: Ποια είναι τα όρια της Βαλκανικής, η γεωμορφολογία και οι κυριότερες γεωγραφικές περιοχές της; Ποιο είναι το κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο των Βαλκανικών κοινωνιών;
- Σλαβικές γλώσσες, σλαβικοί λαοί: Πώς έχει χρησιμοποιηθεί ο όρος Σλάβοι και τα παράγωγά του και ποια λογική διέπει την ταξινόμηση ενός συνόλου πολύ διαφορετικών πληθυσμών, οι οποίοι ζουν σε μια τεράστια γεωγραφική έκταση, σε μια ενιαία κατηγορία; Τι γνωρίζουμε για τους αρχαίους σλαβόφωνους πληθυσμούς και ποιες υποθέσεις έχουν διατυπωθεί για τον αρχικό χώρο εγκατάστασής τους;
- Η τομή της σλαβικής εγκατάστασης: Ποιες ήταν οι συνέπειες και ποια η σημασία της μετακίνησης και εγκατάστασης σλαβόφωνων πληθυσμών νοτίως του Δούναβη για την ιστορία των Βαλκανίων;

3. Βαλκανική Χερσόνησος

Η Βαλκανική ή Χερσόνησος του Αίμου εκτείνεται γεωγραφικά στο νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης. Δυτικά, νότια και ανατολικά βρέχεται από θάλασσα. Τα βόρεια όριά της δεν είναι σαφή· δεν υπάρχουν ασφαλή γεωγραφικά κριτήρια για το πού τελειώνει η Κεντρική Ευρώπη και πού αρχίζει η Νοτιοανατολική. Συμβατικά έχει επικρατήσει να οριοθετείται η Βαλκανική από τον ρου των ποταμών Δράβα και Δούναβη στα βορειοδυτικά, τις Τρανσυλβανικές Άλπεις και τις εκβολές του Δούναβη στα βορειοανατολικά. Συχνά όμως, ιδίως στην ιστορία και τις κοινωνικές επιστήμες, ανάλογα με το θέμα που ερευνούμε και την οπτική που υιοθετούμε, χρησιμοποιούμε τον όρο Βαλκάνια για να αναφερθούμε σε μια ευρύτερη ή στενότερη γεωγραφική περιοχή.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΜΕΛΕΤΗΣ: ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Από το: Γεώργιος Στυλιανός Ν. Πρεβελάκης, *Τα Βαλκάνια: πολιτισμοί και γεωπολιτική*, μτφρ. Μ. Πρεβελάκη, Αθήνα: Libro, 2001, σ. 40-41.¹

Η *Δαλματία* αποτελείται από την παράκτια περιοχή και τα νησιά της διναρικής περιοχής, από το στόμιο του Κοτόρ ως το Ζαντάρ. Η ακτή, κατακερματισμένη και προστατευμένη από τα νησιά, διευκόλυνε την ναυσιπλοΐα και το εμπόριο από την Αρχαιότητα. Το δαλματικό έδαφος δεν εκτείνεται σε μεγάλο βάθος και διαχωρίζεται από το εσωτερικό με ένα λευκό τείχος από απογυμνωμένα ασβεστολιθικά βουνά. Η Δαλματία υπήρξε ζώνη επαφής ανάμεσα στους Ιταλούς και τους Σλάβους. Προεκτείνεται στην παράκτια περιοχή της Κροατίας ως την χερσόνησο της Ίστριας, η οποία χωρίζει τον κόλπο του Φιούμε (Ριέκα) από τον κόλπο της Τεργέστης. Η Ίστρια, από το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είναι μια πηγή έντασης ιταλο-γιουγκοσλαβικής.

Η δαλματική «ασβεστολιθική έρημος» συνεχίζεται στον νότο με το *Μαυροβούνιο* (Μοντενέγκρο), και στο εσωτερικό με την *Ερζεγοβίνη*. Αντιθέτως, η *Βοσνία*, χώρα εξίσου ορεινή, έχει πολλά δάση. Ενώ το Μαυροβούνιο είναι εθνικά ομοιογενές, ο πληθυσμός στην Βοσνία και την Ερζεγοβίνη είναι ανάμεικτος. Από το έδαφος των τριών αυτών περιοχών περνούν οι βασικοί δρόμοι που συνδέουν τη Σερβία με την Αδριατική.

Η *Σλαβονία* ανάμεσα στον Σάβο και τον Δράβα (δεν πρέπει να συγχέεται με τη *Σλοβενία* γύρω από τη Λιουμπλιάνα), η *Μπαράνγια*, ανάμεσα στον Δούναβη και τον Δράβα, η *Μπάτσκα* ανάμεσα στον Δούναβη και [τον] Τίσα, καθώς και το *Βανάτο* στα ανατολικά [του] Τίσα στην πρώην Γιουγκοσλαβία και την Ρουμανία, διαμορφώνουν μια ζώνη, την οποία οι γεωγράφοι έχουν ονομάσει Παννονική Μεσοποταμία. Πρόκειται για μια περιοχή με πεδιάδες και λόφους, ζώνη τριβών ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αυτοκρατορία των Αψβούργων. Το ασυνήθιστο μείγμα των πληθυσμών (Κροάτες, Σέρβοι· αλλά και Ούγγροι, Ρουμάνοι, Αλβανοί κλπ.), η πολεμική παράδοση της «στρατιωτικής μεθορίου», ο ρόλος της στις επικοινωνίες κάνουν την Παννονική Μεσοποταμία ακόμη μια «θερμή» ζώνη.

---

¹ Στο πρωτότυπο ορισμένα τοπωνύμια αποδίδονται κάπως διαφορετικά. Οι αλλαγές έχουν γίνει για λόγους ομοιομορφίας με το υπόλοιπο κείμενο.

Η *Σουμαντίγια* εκτείνεται ανάμεσα στην παλαιά Σερβία και την Παννονική Μεσοποταμία και περιλαμβάνει την κοιλάδα του Δρίνα και του Μοράβα. Παρουσιάζεται ως κεκλιμένο επίπεδο που κατεβαίνει ως το Βελιγράδι. Ως τον 19ο αιώνα η Σουμαντίγια ήταν γεμάτη δάση, στα οποία έβρισκαν καταφύγιο οι ανυπότακτοι Σέρβοι (χαιϊδούκοι). Για τον λόγο αυτό η περιοχή θεωρείται το λίκνο της σερβικής ανεξαρτησίας.

Η πεδιάδα του *Κοσσυφοπέδιου* (Κόσοβο Πόλιε) είναι η ιστορική τοποθεσία της μάχης της 15ης Ιουνίου 1389, κατά την διάρκεια της οποίας ο οθωμανικός στρατός νίκησε τον στρατό του Σέρβου πρίγκηπα Λαζάρου. Η γιουγκοσλαβική περιοχή στο Κοσσυφοπέδιο-Μετόχια (η οποία θεσμοποιήθηκε ως αυτόνομη το 1946, αλλά η αυτονομία καταργήθηκε το 1989) ξεπερνά τα όρια της πεδιάδας. Για τους Σέρβους η περιοχή αυτή, μαζί με το *Σαντζάκ* (τούρκικη επαρχία) του *Νόβι-Παζάρ* είναι η *Παλαιά Σερβία* ή *Ρασκία*, δηλαδή η ιστορική καρδιά της Σερβικής Αυτοκρατορίας του 14ου αιώνα. Η παρουσία σημαντικού αλβανικού και μουσουλμανικού πληθυσμού ευθύνεται για ισχυρές εντάσεις.

[...] η *Δοβρουτσά*, η ζώνη ανάμεσα στον κάτω Δούναβη και την Μαύρη Θάλασσα, είναι σήμερα διαιρεμένη ανάμεσα στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία.

Η *Θράκη* είναι η περιοχή με τις πεδιάδες τις οποίες διαβρέχει ο Έβρος. Είναι μοιρασμένη ανάμεσα στην Βουλγαρία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Αρχικά, ήταν ζώνη εθνικών αναμειξεων. Σήμερα ως εθνική μειονότητα υπάρχει μόνον ο μουσουλμανικός και τουρκικός πληθυσμός της Βουλγαρίας και της Ελλάδας. Η *Μακεδονία* βρίσκεται γύρω από την κοιλάδα του Αξιού, από τα Σκόπια ως την Θεσσαλονίκη. Υπάρχουν τόσες απόψεις για τον ορισμό και την οροθέτηση της περιοχής αυτής όσες και οι εθνικές ομάδες που την διεκδικούν. Η Οθωμανική Μακεδονία ήταν μοιρασμένη ανάμεσα στην Σερβία (Μακεδονία του Βαρδάρη), την Ελλάδα (Μακεδονία του Αιγαίου) και την Βουλγαρία (Μακεδονία του Πιρίν, η μικρότερη).

3.1 Βαλκάνια: μια πολιτισμική περιοχή;

Πέρα και έξω από τη γεωγραφία, τα Βαλκάνια, ως σύνολο λαών και κρατών, γλωσσικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών παραδόσεων, είναι τόσο αποτέλεσμα μακραιώνων ιστορικών διεργασιών όσο και σύγχρονων πολιτικών εξελίξεων. Η βαθιά επίδραση της κληρονομιάς του Βυζαντίου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και εκείνης των Βενετών και των Αψβούργων στα βορειοδυτικά Βαλκάνια, δεν μπορεί να υποτιμηθεί, όσο και αν είναι λάθος να αναδεικνύεται μονοσήμαντα σε ερμηνευτικό κλειδί για το σήμερα.

Ο Βαλκανικός χώρος υπήρξε για αιώνες επικράτεια του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ακόμα και όταν ιδρύθηκαν στο βόρειο μισό της ανεξάρτητα κράτη στη διάρκεια του Μεσαίωνα, η Βαλκανική ενδοχώρα εξακολούθησε να βρίσκεται κατά κύριο λόγο στη βυζαντινή σφαίρα πολιτισμικής και πολιτικής επιρροής. Στην αυγή των νεότερων χρόνων, η οθωμανική επέκταση οδήγησε και πάλι στην πολιτική ενοποίηση του Βαλκανικού χώρου, αυτή τη φορά υπό μια τουρκικής καταγωγής μουσουλμανική δυναστεία. Η επέκταση των Αψβούργων εις βάρος των Οθωμανών από τον ύστερο 17ο αιώνα είχε σημαντική επίδραση στη βορειοδυτική Βαλκανική. Στην υπόλοιπη χερσόνησο όμως η

οθωμανική παρουσία τερματίστηκε ουσιαστικά μόνο με τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

4. Σλαβικές γλώσσες, σλαβικοί λαοί

Οι λαοί που μιλούν κάποια σλαβική γλώσσα είθισται να αποκαλούνται σλαβικοί —ή, ακόμη πιο απλά, Σλάβοι. Οι σλαβικές γλώσσες αποτελούν ιδιαίτερη οικογένεια των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών. Σήμερα μιλούνται από πληθυσμούς που κατοικούν από τη Βόρεια Θάλασσα μέχρι τη Βαλκανική και από τον ποταμό Όντερ μέχρι τη στέπα της Κεντρικής Ασίας —και βέβαια από σλαβόφωνους μετανάστες σε όλο τον κόσμο. Διακρίνονται σε τρεις κλάδους, τις ανατολικές, τις δυτικές και τις νότιες. Στις ανατολικές περιλαμβάνονται τα ρωσικά, λευκορωσικά και τα ουκρανικά, στις δυτικές ανήκουν τα πολωνικά, τα τσεχικά, τα σλοβακικά, ενώ στις νότιες τα σλοβενικά, τα βουλγαρικά και, μετά την πρόσφατη διάσπαση των σερβοκροατικών, τα κροατικά, τα σερβικά, τα βοσνιακά και τα σλαβομακεδονικά. Στο παρελθόν μαρτυρούνται και άλλες σλαβικές γλώσσες που σήμερα είναι νεκρές, ενώ φυσικά υπάρχουν και πολλές επιμέρους διάλεκτοι. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η εκκλησιαστική σλαβονική, μια γλώσσα που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της μετάφρασης των ευαγγελίων και των ιερών κειμένων για τον εκχριστιανισμό των Σλάβων και χρησιμοποιήθηκε για πολλούς αιώνες στις σλαβικές ορθόδοξες Εκκλησίες, αλλά και στις παραδονάβιες ηγεμονίες.

4.1 Σλάβοι: χρήση του όρου

Η χρήση του όρου «Σλάβοι» ως δηλωτικού ενός συνόλου λαών δεν είναι τόσο αυτονόητη όσο φαίνεται με την πρώτη ματιά. Η γλώσσα δεν είναι ασφαλές κριτήριο ούτε για να διακρίνουμε μεταξύ πολιτισμικών ή εθνοτικών ομάδων ούτε για να συγκροτούμε υπερσύνολα λαών, αφού η ίδια γλώσσα μπορεί να μιλιέται από πολύ διαφορετικούς πληθυσμούς. Η συστηματική εφαρμογή ενός τέτοιου κριτηρίου θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε χονδροειδή σφάλματα. Θα ήταν αντίθετο στην ιστορική εμπειρία αν, επί παραδείγματι, κατέτασσε κανείς τους Εβραίους της Ανατολικής Ευρώπης στους γερμανικούς λαούς, επειδή μιλούσαν μια γερμανική γλώσσα, τα γίντις. Το ίδιο ισχύει για τους τουρκόφωνους ορθόδοξους ή —τους επίσης τουρκόφωνους— γρηγοριανούς αρμένιους χριστιανούς της οθωμανικής Μικράς Ασίας, αλλά και για τους σύγχρονους αγγλόφωνους λαούς. Τα ιστορικά παραδείγματα σε όλη την υφήλιο δείχνουν ότι η γλώσσα μπορεί να είναι ένας μόνο ενδείκτης για την κατάταξη κάποιου πληθυσμού στη μία ή την άλλη πολιτισμική ή εθνοτική ομάδα. Άλλα κριτήρια, όπως η θρησκεία ή η τοπικότητα, μπορεί να είναι πολύ σημαντικότερα για τη συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας.

Στην Ευρώπη εκτός από τις σλαβικές ιδιαίτερα διαδεδομένες είναι επίσης οι ρομανικές (γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά, πορτογαλικά κ.ά.) και οι γερμανικές γλώσσες (γερμανικά, φλαμανδικά, δανικά, σουηδικά, νορβηγικά, αγγλικά κ.ά.) γλώσσες. Δεν είναι σε χρήση όμως μια ευρύτερη κατηγορία «Ρομανών» ή «Γερμανών» που να συγκεντρώνει τους σύγχρονους ομιλητές αυτών των γλωσσών σε χωριστά υπερσύνολα. Όταν μιλούμε αδιαφοροποίητα για γερμανικούς, κελτικούς, ιβηρικούς ή άλλους λαούς αναφερόμαστε πάντοτε στο απώτερο παρελθόν. Μόνο στην περίπτωση των Σλάβων εξακολουθεί να βρίσκεται σε χρήση

μια κατηγορία που εντάσσει σε ένα ενιαίο σύνολο ένα πλήθος διαφορετικών λαών με βάση τη συγγένεια των γλωσσών που μιλούν.

Αυτή η πρακτική κατάγεται από τον πρώιμο στοχασμό για τις σχέσεις μεταξύ των σλαβόφωνων λαών, που ξεκίνησε στο πλαίσιο του αναγεννησιακού ουμανισμού τον 16ο και κορυφώθηκε με τις γλωσσολογικές έρευνες του Πάβελ Γιόζεφ Σαφάρικ (Pavel Josef Šafařík, 1795-1861) και των επιγόνων του τον 19ο και πρώιμο 20ό αιώνα. Καίριο ρόλο έπαιξε η «ανακάλυψη των Σλάβων» από τον γερμανό φιλόσοφο Γιόχαν Γκόντφριντ Χέρντερ (Johann Gottfried von Herder, 1744-1803), ο οποίος έβλεπε τους Σλάβους ως τους κατεξοχήν φορείς των χριστιανικών αρχών της ειρήνης και της απλότητας. Πάνω σε αυτά τα θεμέλια έγινε εφικτή η επεξεργασία μιας θεωρίας για την ενότητα των Σλάβων (πανσλαβισμός) τον 19ο αιώνα, η οποία αποτέλεσε το υπόβαθρο για τη διατύπωση πολιτικών αιτημάτων όχι μόνο στα Βαλκάνια, αλλά ευρύτερα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη.

Με λίγα λόγια, οι «σλαβικοί λαοί» είναι τέτοιοι όχι απλώς επειδή είναι λαοί που μιλούν μια σλαβική γλώσσα, αλλά κυρίως επειδή η συγκρότησή τους ως νεωτερικών εθνών είναι αξεδιάλυτη από τον λόγο (*discours*) περί Σλάβων και την πολιτική αντιπαράθεση που αυτός πυροδότησε τον 19ο και τον 20ό αιώνα.

4.2 Αρχαίοι σλαβικοί λαοί

Η έρευνα για τους αρχαίους Σλάβους είναι διεπιστημονική και αξιοποιεί τα συμπεράσματα της ιστορικής γλωσσολογίας και της αρχαιολογίας. Υπάρχει πληθώρα γλωσσολογικών μελετών που προσπαθούν να ανασυνθέσουν την ιστορία της διαμόρφωσης των σλαβικών εθνογλωσσικών ομάδων, παλαιότερων και νεότερων. Πρόκειται για μια προσπάθεια που ξεκίνησε τον 19ο αιώνα υπό την επίδραση της θεωρίας του Χέρντερ για τη σχέση γλώσσας και πολιτισμού. Για τον Χέρντερ και τους οπαδούς του η γλώσσα ήταν το κύριο όχημα για την κατανόηση των επιμέρους πολιτισμών και των φορέων τους, των λαών. Έτσι η ανασύσταση της κοινής μητρικής σλαβικής γλώσσας θα επέτρεπε την ανασύσταση της κοινωνίας και του πολιτισμού των αρχαίων Σλάβων. Πρέπει να σημειωθεί ότι η γλωσσολογική προσέγγιση κυριάρχησε μέχρι τον Μεσοπόλεμο. Έκτοτε πολύ σημαντικότερο ρόλο παίζει η μελέτη των αρχαιολογικών ευρημάτων και των υλικών καταλοίπων.

4.3 Σε αναζήτηση της «αρχικής κοιτίδας»

Η έρευνα, γλωσσολογική και αρχαιολογική, έχει παραγάγει διάφορες θεωρίες σχετικά με το πώς μπορεί να ήταν η σλαβική πρωτογλώσσα και πού μπορεί να βρισκόταν η «αρχική κοιτίδα» των Σλάβων. Εκείνη που έχει επικρατήσει εντοπίζει την «αρχική κοιτίδα» στην περιοχή της σημερινής ανατολικής Πολωνίας, δυτικής Ουκρανίας και νοτιοδυτικής Λευκορωσίας. Από εκεί θα αρχίσει τον 6ο αιώνα η εξάπλωση των Σλάβων προς τα ανατολικά, τα δυτικά και τα νότια, η οποία θα έχει ολοκληρωθεί ως τα τέλη του 8ου αιώνα παντού εκτός από το χώρο της σημερινής Ρωσίας. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, η πρώιμη εξάπλωση των Σλάβων στην

ευρύτερη περιοχή της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ήταν αποτέλεσμα σταδιακών και ειρηνικών μετακινήσεων αγροτικών πληθυσμών χωρίς εσωτερική κοινωνική διαφοροποίηση, οι οποίες έγιναν σε έναν χώρο χωρίς εδαφικά κράτη και με άφθονη καλλιεργήσιμη γη.

Η πρόσφατη έρευνα αμφισβητεί αυτή την υπόθεση και, στη βάση αρχαιολογικών ευρημάτων, αλλά και του ευρύτερου θεωρητικού στοχασμού γύρω από το ζήτημα της εθνογένεσης, υποστηρίζει ότι οι Σλάβοι, τουλάχιστον εκείνοι που εισέβαλαν στα Βαλκάνια, προήλθαν μέσα από σύνθετες εθνογενετικές διαδικασίες από τους πληθυσμούς που ζούσαν βόρεια του Δούναβη, έξω από τα σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. «[Ο]ι ‘Σλάβοι’ ήταν οι βάρβαροι βόρεια του Δούναβη, που ήταν διαφορετικοί και έπρεπε να αντιμετωπιστούν διαφορετικά απ’ ό,τι οι ‘Ούννοι’ της στέππας βορείως της Μαύρης Θάλασσας ή οι ‘Άβαροι’ της λεκάνης των Καρπαθίων».²

4.4 Ονόματα και λαοί

Εκτός από το βυζαντινό Σκλαβηνοί/Σκλάβοι ή Σθλαβηνοί/Σθλάβοι, το οποίο συνδέεται με το νεότερο Σλοβένοι, που μαρτυρείται σε διάφορες παραλλαγές (Σλοβηνοί, Σλαβηνοί, Σλαβόνιοι) ως αυτοπροσδιορισμός σλαβόφωνων πληθυσμών, με τους αρχαίους σλαβικούς πληθυσμούς συνδέονται και άλλα ονόματα. Οι γερμανόφωνοι γείτονές τους τους ονόμαζαν Βένδους (Wenden, Winden), είναι λοιπόν πιθανό οι αρχαίοι Σλάβοι –ή, καλύτερα, ένα μέρος τους– να ταυτίζεται με τους Βενέτους (Venedi) των λατινικών πηγών των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων. Στις πρωιμότερες ελληνικές πηγές (6ος αιώνας), στις οποίες γίνεται μνεία «Σλάβων» στα βόρεια σύνορα της αυτοκρατορίας, οι πληθυσμοί αυτοί αναφέρονται ως Σκλαβηνοί και Άντες.

Η εθνογένεση είναι δυναμική διαδικασία και οι λαοί που συγκροτούνται ως αποτέλεσμά της σπάνια έχουν ενιαία προέλευση. Οι σλαβικοί λαοί της Ευρώπης, οι γλώσσες και οι παραδόσεις τους διαμορφώθηκαν σταδιακά στη διάρκεια πολλών αιώνων και σε άμεση συνάφεια με τις άλλες εθνογλωσσικές και πολιτισμικές ομάδες μαζί με τις οποίες έζησαν. Στην περίπτωση των νοτιοσλαβικών λαών των Βαλκανίων, η πρώιμη ιστορία τους είναι αξεδιάλυτη από εκείνη δύο άλλων πληθυσμιακών ομάδων, των Βουλγάρων και των Αβάρων, ενώ η ίδια η διαμόρφωσή τους είναι στενά συνδεδεμένη με τη Βυζαντινή και –στους κατοπινούς αιώνες– με την Οθωμανική και την Αψβουργική Αυτοκρατορία.

---

² F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 2006: 61.

5. Η τομή της σλαβικής εγκατάστασης

Η μετακίνηση και εγκατάσταση σλαβικών πληθυσμών νοτίως του Δούναβη κατά τον 6ο αιώνα υπήρξε τομή για την ιστορία των Βαλκανίων. Μέχρι εκείνη την εποχή η ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, παρότι είχε κι εκείνη υποφέρει από τις επιδρομές διάφορων «βαρβαρικών λαών» στη διάρκεια των προηγούμενων αιώνων, είχε κατορθώσει να διατηρήσει σχετικά ανέπαφα τα σύνορά της. Οι σλαβικές εγκαταστάσεις όμως, σε συνδυασμό με τις ευρύτερες πληθυσμιακές μετακινήσεις και πολιτικές εξελίξεις στην κεντρική Ευρώπη τον πρώιμο Μεσαίωνα, έμελλε να αλλάξουν οριστικά το τοπίο. Όπως σημειώνει επιγραμματικά ο Σπύρος Βρυώνης,

«[μ]έχρι το 618 η πρώτη φάση των σλαβικών εισβολών και εγκαταστάσεων έχει λήξει, η βυζαντινή εξουσία έχει εξαφανισθεί στο μεγαλύτερο μέρος της χερσονήσου, η εθνολογική κατάσταση έχει αλλοιωθεί βασικά, ο χριστιανισμός και εν γένει ο ελληνο-ρωμαϊκός πολιτισμός επιζεί στους παραλιακούς χώρους, στον ελλαδικό χώρο και σε μέρος της Θράκης. Οι σλαβικές μάζες έχουν παρεμβληθεί μεταξύ του λατινόφωνου πληθυσμού της Τρανσυλβανίας στο βορρά και του λατινόφωνου πληθυσμού των παραλίων της Δαλματίας, των Άλπεων και των Ελλήνων στο νότο.»³

Αν και οι σύγχρονοι ερευνητές διαφωνούν σχετικά με το κατά πόσο οι σλαβικές μετακινήσεις είχαν όντως τη μαζικότητα που τους είχε αποδοθεί στο παρελθόν, γεγονός είναι ότι η εγκατάσταση των σλαβόφωνων πληθυσμών άλλαξε μακροπρόθεσμα το πολιτισμικό τοπίο της χερσονήσου. Στους αιώνες που ακολούθησαν, και μέσα από διαδικασίες αφομοίωσης και πολιτισμικού υβριδισμού μεταξύ παλαιών και νέων πληθυσμών, διαμορφώθηκαν οι σλαβικοί λαοί της μεσαιωνικής βαλκανικής ενδοχώρας. Σε ένα ακόμα μεγαλύτερο βάθος χρόνου και μέσα από πολύπλοκες διαδικασίες εθνογένεσης, άμεσα συνυφασμένες με τις ευρύτερες ιστορικές εξελίξεις στον ευρασιατικό χώρο, οι οποίες ολοκληρώθηκαν μόλις τον 20ό αιώνα, προέκυψαν τα σύγχρονα σλαβικά έθνη των Βαλκανίων.

5.1 Σύγχρονα κράτη

Σήμερα, μετά και από τις εξελίξεις των τελευταίων δύο δεκαετιών, στη Βαλκανική Χερσόνησο υπάρχουν 10 ανεξάρτητα κράτη (από τα δυτικά προς τα ανατολικά και από βορρά προς νότο): Σλοβενία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιο, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, Ρουμανία, Βουλγαρία, Αλβανία, Ελλάδα. Υπάρχει επίσης το αυτόνομο Κόσοβο (Κοσσυφοπέδιο), που είναι κατ' ουσίαν προτεκτοράτο του ΝΑΤΟ. Τέλος, το ανατολικό τμήμα της Θράκης ανήκει στην Τουρκία, της οποίας η καθαυτό επικράτεια βρίσκεται στη Μικρά Ασία.

³ Σ. Βρυώνης, «Η αρχική κοιτίδα και η εθνογενετική πορεία των αρχαίων σλαβικών φυλών». Στου ιδίου, *Η καθ' ημάς Ανατολή*, μτφρ. Λ. Γυιόκα, Θεσσαλονίκη, 1995, 11-82: 59.

Με εξαίρεση την Αλβανία (τώρα πια και το Κόσοβο), τη Ρουμανία και την Ελλάδα, τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη αυτο- και ετεροπροσδιορίζονται ως σλαβικά, και έχουν το καθένα δική του επίσημη γλώσσα. Τα σλοβενικά, τα κροατικά και τα βοσνιακά γράφονται στο λατινικό αλφάβητο, τα σερβικά στο λατινικό και στο κυριλλικό, ενώ οι υπόλοιπες στο κυριλλικό. Με την εξαίρεση της βουλγαρικής, η διαμόρφωση ξεχωριστών επίσημων γλωσσών είναι απότοκο της ευρύτερης διαδικασίας σχηματισμού εθνικών κρατών στην περιοχή και ολοκληρώθηκε μόλις τις τελευταίες δεκαετίες, μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας το 1990. Θρησκευτικά, στο μεγαλύτερο μέρος των βαλκανικών σλαβικών πληθυσμών επικρατεί η Ορθοδοξία. Εξαίρεση αποτελούν η Σλοβενία και η Κροατία, όπου επικρατεί ο Καθολικισμός, και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου ο μισός περίπου πληθυσμός είναι μουσουλμάνοι. Θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες υπάρχουν σε όλα τα κράτη.

6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Βρυώνης, Σπύρος «Η αρχική κοιτίδα και η εθνογενετική πορεία των αρχαίων σλαβικών φυλών». Στου ιδίου, *Η καθ' ημάς Ανατολή*, μτφρ. Λ. Γυιόκα, Θεσσαλονίκη, 1995, 11-82.
- Curta, Florin, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 2006.
- Curta, Florin, *The making of the Slavs: History and Archaeology of the lower Danube region, c. 500-700*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 2001.
- Κατσόβσκα-Μαλιγκούδη, Γιάννα, *Οι Σλάβοι των Βαλκανίων: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό τους*, Αθήνα, 2004.
- Mazower, Mark, *Τα Βαλκάνια*, μτφρ. Κ. Ν. Κουρεμένος, Αθήνα, 2002.
- Stoianovich, Traian, *Balkan worlds: The first and last Europe*, Άρμονκ-Λονδίνο: M.E. Sharpe, 1994.
- Πρεβελάκης, Γεώργιος-Στυλιανός, *Τα Βαλκάνια: Πολιτισμοί και γεωπολιτική*, μτφρ. Μ. Πρεβελάκη, Αθήνα: Libro, 2001.